

ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษา

ภูมิปัญญาด้านการใช้ภาษาที่ปรากฏในบทกวีจอนั่งตะลุง อาจจำแนกได้ดังนี้

1. การใช้คำ

การใช้คำในบทกวีจอนั่งตะลุงที่น่าสนใจ คือ การเล่นคำพวน การเล่นคำสัมผัส และการเลือกสรรคำ ดังนี้

1.1 การเล่นคำพวน

คำพวนหรือคำหวน คือ คำที่สามารถพวนหรือหวนเสียงกลับได้ เช่น สายชม-สมชาย สิทธา-สาธิต นนิคม-นมชิด ฯลฯ เป็นลักษณะเด่นของภาษาไทย โดยเฉพาะภาษาไทยถิ่นใต้ บทกวีจอนั่งหลายบท นิยมใช้คำพวนและเห็นได้ชัดว่าเจตนาจะเล่นคำพวน เช่น

“ไม่หลงตนหล่นลงตมด้วยมมาย   ทำทานวางสร้างบุญไว้ได้กำไร”
(ฉิว ทิพย์วารี)

“น่าเสียดายกายแก่ลงเสียก่อน ที่รักหน่ายรายหนักถูกหักหลัง มีชายใดใครจงมาครองใจ จะกล่าวสั้นกลืนตามเมื่อคราวรัก สาวที่หมายนชายร้อย ไม่น้อยร เอ ที่รายหักรักหายเป็นรายแปลก ที่สัจธรรมมันหักเป็นสัจจา ถูกหักร้างห่างรักมักเข้าช่อง	ไม่แน่อนใจนางก็จางใน หามีหวังใดไม่จะได้ใหม่ ทอดอาลัยหายรักต้องหักราย ช่างหอมนักรายหนูไม่รู้หนาย ที่เวาหม เอทรักก็หักร เพราะรักแรกตาหันด้วยตัณหา คือสุราในจอกไม่นอกใจ คืนที่สองใจหมายจะจ่ายใหม่
--	---

ใบสองร้อยใบจ่ายก็บายใจ
ใช้ดมโกรกโลกกลมแล้วดมสังัด
เหมือนรักหญิงกาลีเป็นกีฬา

รุ่งวันใหม่สายัณฑ์เป็นสัญญา
ประเดี้ยวพัดพาหันเป็นปัญหา
ไม่ที่หาไหนจ่ายก็หน่ายใจ”
(ฉันทน์ อรมุต)

“สะไบบางกางบังมั่งเกิดญาติ
จะไขหัวจงขัดไว้ไหวให้ทัน

น้ำค้างสาตหนุ่มสาวจะหนาวสิ้น
ช่วยแบ่งปันจ่ายสะไบให้ใจสบาย”
(แปลก มนตรี)

“พอหายหนาวหนาวหน่ายไม่ม่วงนอน
แกดั่งลมหนาวสาวหนุ่มชุ่มชื่นวัน
ทั้งแม่ค้ำมาแค่แลรัก โศก
ถ้านายหนึ่งนึ่งหน่ายไรศรศรธา

ใช้หนังสือนอนสั่งศึกว่านึ่งหนาวสิ้น
ตัวดีมหาตาหันหากสัญญา
ลมยังโกรกโลกยังกลมผมมหา
ถูกว่าส่งวงศายังอาศัย”
(แปลก มนตรี)

“ยิ่งระวังยังระวางแสรังให้โศก

กำเร็บโรคศุครักมาเมียหลวง”
(แปลก มนตรี)

1.2 การเล่นคำสัมผัส

การเล่นคำสัมผัส ทั้งสัมผัสนอก (สัมผัสบังคับ) และสัมผัสใน (สัมผัสเสริม คือสัมผัสสระและสัมผัสอักษร) จะช่วยให้บทกลอนนั้นมีเสียงเสนาะเพิ่มขึ้น

การเล่นคำสัมผัสที่ปรากฏในบทเกี่ยวจ้อ จำแนกได้ดังนี้

1.2.1 การเล่นคำสัมผัสแบบธรรมดา บทเกี่ยวจ้อหลายบทนิยมเล่นคำสัมผัสสระและสัมผัสอักษร เพื่อให้ได้รสไพเราะยิ่งขึ้น เช่น

“เห็นเนื้อข้าขาวขาวเต้าแดงแดง
อันเรือนร้างอยู่กลางเพิงบนเชิงตะกอน

ปลั่งปลั่งเปล่งหนังเนื้อล้วนเป็นเหยื่อหนอน
ไม่เหมือนนอนแนบนางบนกลางเตียง”
(กั้น ทองหล่อ)

“สุริยงลงลับกับบรรพต
คารารายรุ่งโรจน์โชติจำรูญ

จันทร์ทรงกลดเจิดแจ่มดังแสงสุริย์
เพื่อเพิ่มพูนแสงสว่างกลางอัมพร

ดูระยิบระยับประดับเพชร
ดูลาดเลื่อมแลสลับคู่ชัชวาล

เหมือนแก้วแก้วเม็ดมณีสีสลอน
แสงสะท้อนกระทบทับระยิบยิบ”
(ประทุม เสียงชาย)

“จันทร์ดวงทรงกลมปรากฏเห็น
น้ำค้างชุ่มพุ่มพวงดวงดอกไม้

ดวงดาวเด่นฉายคืนคืนเดือนหงาย
บานขยายกลีบช่อละอออ่อน”
(ฉันทน์ อรมุต)

“ยามดึกคืนเดือนดาวก็พราวพร่าง
ชื่นชุ่มฉ่ำน้ำทิพย์ปริบปรายปรอย

หยาดน้ำค้างตกต้องเป็นฟองฝอย
หยาดหยดย้อยเย็นยับเข้าจับใจ”
(ฉันทน์ อรมุต)

“น้ำค้างพรมลมพราวเดือนดาวกล้อย
กลิ่นนวลเนื้อเจือจันทร์กระเจจาย
จับจิตหนึ่งจึ่งสนิทใจคิดวุ่น
ยิ่งเย็นวาบซาบซึ่งถึงคำขอ

หอมดอกสร้อยเสาวคนธ์มาสิ้นหลาย
ระเหยหายหอมหวานจึ่งจวนจอก
กลิ่นไออุ้มวงศาหนักหนาหนอ
กระซิบขอให้หนุ่มสาวเข้าใกล้กัน”
(แปลก มนตรี)

“ริมสายน้ำลำปำคำลงแล้ว
เพียงขอทรงองค์อินทร์พิณคนธรรพ์

วิเวกว้าววังเวงดังเพลงสวรรค์
มากล่อมขวัญชาวลำปำยามค่ำคืน”
(ฉวี ทิพย์วารีย์)

“สคูดีด้วยกลอนอักษรศิลป์
เอกโทตรีสามัญสรสรสำเบียง
ตามฉบับบรรพทกลอนอักษรสาร
สละสลวยด้วยสำนวนชื่นชวนชัก

โสตศิลป์ป็นสอศศดับรับฟังเสียง
ร้อยเรียบเรียงแบบบรรพ์ถิ่นหลักษณ์
คำขบขันซาบซึ่งตริงสลัก
มาร่วมรักรื่นรสด้วยบทกลอน”
(กิ้น ทองหล่อ)

“รายระรินกลิ่นบุปผาสะดาหมัน
คิดเรื่องรักแล้วก็เห็นแสนเสียดาย

เหมือนกลิ่นจันทร์เจือประโลมแม่โถมฉาย
ด้วยแม่สายสุดสวาทขาดกระเด็น”
(ฉันทน์ อรมุต)

1.2.2 การเล่นคำสัมผัสแบบกลบท บทที่เกี่ยวข้องบางบทมีการเล่นคำสัมผัสแบบพิเศษ คือ สัมผัสซับซ้อนแบบกลบท ซึ่งมีทั้งกลบทอักษรบริพันธ์ จูกระหวัดทาง และสะบัดสะบิ้ง ดังนี้

1) กลบทอักษรบริพันธ์ คือ กลบทที่บังคับว่า “ต้องนำเสียงพยัญชนะท้ายวรรค 3 เสียงไปใช้เป็นเสียงขึ้นต้นของวรรคต่อไป”¹ กลบทอักษรบริพันธ์ ปรากฏในบทเกี่ยวข้องบางบท เช่น

“สวัสดิ์พี่น้องมามองหน้า	ท่านมาฟังหนังแสดงแจ้งเหตุผล
แจ้งเหตุผ่านหูตาประชาชน	ประชาชนติทุกคนโปรดสนใจ
โปรดสนใจจริงหญิงชายได้รู้เหตุ	ได้รู้แห่งเรื่องเอดส์เหตุสงสัย
เหตุสงสารการคิดเป็นพิษภัย	เป็นพิษพาลการเป็นไปในเรื้องมัย”
	(แปลก มนตรี)

2) กลบททวิพจน์หลัก คือ กลบทที่บังคับว่า “คำท้ายวรรคต้นจะต้องซ้ำกับคำต้นวรรคถัดไป”² กลบททวิพจน์หลักปรากฏในบทเกี่ยวข้องบางบท เช่น

“เราสังสรรค์กันด้วยที่มีประโยชน์	ก็เพื่อ สดศึกษาหาเหตุผล
ผลทางดีที่ได้รับกับปวงชน	ชนในชาติทุกคนคงสนใจ
ใจเราคือพิษภัยในเรื่องเอดส์	เอดส์ก่อเหตุยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหน
ไหนคนติดคิดคุดอยู่ทั่วไป	ไปที่ไหนสติคืนนี้มีอยู่”
	(แปลก มนตรี)

3) กลบทสะบัดสะบิ้ง คือ กลบทที่บังคับว่าคำที่ 6 7 8 9 ของแต่ละวรรคต้องสัมผัสผลึกผันกัน (คำที่ 6 สัมผัสกับคำที่ 8 คำที่ 7 สัมผัสกับคำที่ 9) กลบทสะบัดสะบิ้ง ปรากฏในบทเกี่ยวข้องบางบท เช่น

¹ โกชัย สาริกบุตร. การวิเคราะห์กลบทในกวีนิพนธ์ไทย. 2518. หน้า 33.

² แผล่งเดิม. หน้า 46.

“ท้าวเทวีผู้พันนครวิเศษวิสัย	เล็งแต่ไปในภพสยบสยาย
จักมุกทิพย์คู่สืบทศเหมือนนริศนรายณ์	จบเหนือได้แล้วมอญดูในชมพูนพพาด
เอื้อบนท้องถนนรถถลาถล่ำ	ชี้อับลำแสงหน้ารีบแทบค่ำแทบผ่าน
นอกเหนือกฏจราชระร้อนจะราน	เสี่ยงกล้าหาญอุบัติเหตุ ทำเพททำภัย”
	(ฉวี ทิพย์วาริ)

1.3 การเลือกสรรคำ

การเลือกสรรคำเป็นหัวใจของการแต่งคำประพันธ์ บทประพันธ์ใดจะมีความสุนทรีย์ มีความไพเราะเหมาะสมเจาะด้วยเสียงและความหมายเพียงใด ย่อมขึ้นอยู่กับ การเลือกสรรคำทั้งสิ้น

บทเกี่ยวข้องหลายบทใช้คำที่เลือกสรรแล้วว่า ไพเราะเหมาะสมเจาะด้วยเสียงและความหมาย หรือสมบูรณได้ด้วยรสคำและรสความ เช่น

“เราดำรงชงไทยไตรงค์ไว้	ให้สถิตปลายเสาสุดผ่องใส
เล่นลมพริ้วปลิวสะบัดกวัดแกว่งไกว	เป็นโซคชัยเฉลิมเมืองกระเดื่องแดน
ไทยทั้งชาติศาสนาพระมหากษัตริย์	เจิดจรัสจ้าจบพิภพแผ่น
วัฒนธรรมนำหน้าอย่าคลอนแคลน	กนทั้งแผ่นดินไทยขอให้ใจกลมเกลียว
พลเมืองดีปฏิบัติไม่บกพร่อง	พวกพี่น้องเราพร้อมจิตคิดเฉลี่ย
สามัคคีคีติสนิทเป็นชีวิตเดียว	เป็นเกลียวเกลียวเชื่อมซบไม่กลับกลาย”
	(ก๊ัน ทองหล่อ)

การกล่าวถึงความสำคัญของธงไตรรงค์ว่าเป็นสิ่งที่เซ็ดหน้าชูตาของบ้านเมือง โดยใช้คำว่า “(เป็น) โซคชัยเฉลิมเมืองกระเดื่องแดน” นั้น เป็นการเลือกใช้คำที่ไพเราะยิ่ง

การใช้คำภาษาถิ่น “เฉลี่ย” ใน “เป็นเกลียวเฉลี่ยเชื่อมซบไม่กลับกลาย” ก็เป็นคำที่ ย้ำเนื้อความให้กระชับยิ่งขึ้น

“พอหายหนาวหนาวหน้ายังไม่วังนอน	โซ่หนังสอนนอนสิ่งยังไม่สาย
อย่าหลงปลื้มปลื้มปลงหลงเมามาย	ด้วยอุบายเล่ห์กลคนขายยา
หลายรูปแบบแยบยลควรค้นคิด	ยาเสพติดอย่าคิดลองต้องเสดสา”
	(แปลก มนตรี)

จะเห็นได้ว่านอกจากจะเลือกสรรคำโดยการเล่นคำผวนแล้ว “พอหายหนาวหนาวหน่าย
ไม่จวงนอน” ยังเป็นการเล่นคำสัมผัสเพรวพราว ได้รสคำและรสความดี “ใช้หนังสือนอน
สั่งยังไม่สาย” ก็เป็นการเลือกสรรคำในลักษณะเดียวกัน การใช้คำ “ยังไม่สาย” นอกจากเป็น
การเล่นสัมผัสสอนสั่งสายแล้ว ยังเหมาะที่จะเชื่อมความให้ติดต่อกัน คือ ยังไม่สายที่จะเรียนรู้
เรื่องยาเสพติด “อย่าหลงปลื้มลิ้มปลงหลงเมามาย” นอกจากจะเล่นคำสัมผัสในลักษณะคำผวน
แล้วยังเป็นการเลือกสรรคำที่ได้ทั้งรสคำและรสความที่ครบถ้วนสมบูรณ์ “ด้วยอุบายเล่ห์กล
คนขายยา” สมบูรณ์ด้วยเสียงและลีลา “หลายรูปแบบแยบยลควรค้นคิด” สมบูรณ์ทั้งเสียง
สัมผัส ลีลา และความคิด “ยาเสพติดอย่าคิดลองต้องเสดสา” สมบูรณ์ทั้งรสคำและรสความ
การใช้ภาษาถิ่น “เสดสา” ซึ่งแปลว่า “ความทุกข์ยากลำบาก” ช่วยเพิ่มเสียงสัมผัส “เสพ เสด
สา” ให้ไพเราะและได้ความหมายเพิ่มขึ้น

หิมะตกปกคลุมพุ่มพะเนิน

ฤดูว่าวหนาวจัดพืดพัดโบก

ทุกกิ่งก้านกวัดแกว่งแรงวาดา

กระพุ่มโถมโครมครามกัมปนาท

ลูกบางแห่งเหลือแต่หินเพราะดินพัง

มะฆางไทรใบร่วงลงดินดอน

เพราะกิ่งใหญ่ใบขวางหนทางลม

“จันทร์กระจ่างกลางฟ้านภาผืน

พระจันทร์เดินดาวสว่างกลางนภา

พายุโยกเขยื้อนย้ายปลายพฤษภา

ทะเลบัวคลื่นกลิ้งตะลิ่งพัง

กระเซ็นสาตเซาะทรายทำลายฝั่ง

ไม้ยูงยังหักขาดอำนาจลม

รากกระถ่อนหักพับลงทับถม

จึงราบลุ่มลงพินาศไม่อาจทน”

(ฉิ่ง อรมต)

จะเห็นได้ว่าคำที่ใช้ในบทกวีวจบทนี้ เป็นคำที่ผ่านการเลือกสรรแล้ว เป็นคำที่ให้
ภาพพจน์ มีชีวิตชีวา มีลีลาจังหวะเหมาะกับบรรยากาศเป็นอย่างดี “จันทร์กระจ่างกลางฟ้านภา
ผืน” บรรยายบรรยากาศตอนกลางคืนพระจันทร์กระจ่างฟ้าได้ดี “พระจันทร์เดินดาวสว่าง
กลางนภา” ทำให้เห็นภาพ คำ “เดิน” ช่วยบอกอาการเคลื่อนไหวและมีชีวิต “ทุกกิ่งก้านกวัด
แกว่งแรงวาดา” ก็บ่งบอกว่ามีชีวิต “ทะเลบัวคลื่นกลิ้งตะลิ่งพัง” “คลื่นกลิ้ง” แสดงอาการ
เคลื่อนไหว “กระพุ่มโถมโครมครามกัมปนาท” เค้นทั้งเสียง ลีลาจังหวะ “กระเซ็นสาตเซาะ
ทรายทำลายฝั่ง” เค้นทั้งภาพและเสียงสัมผัส “ลูกบางแห่งเหลือแต่หินเพราะดินพัง” เค้น
ด้านเนื้อความ “ไม้ยูงยังหักขาดอำนาจลม” บ่งบอกอำนาจของพายุ “หักขาด” บ่งบอกถึง
ความรุนแรง “มะฆางไทรใบร่วงลงดินดอน” เค้นด้านการเล่นคำ ชาง-ไทร ดิน ดอน “ราก

กระถ่อนหักพับลงทับถม” ทุกคำเยียบขาดกระชับทั้งสิ้น “เพราะกิ่งใหญ่ใบขวางหนทางลม
จิงราบล้มลงพินาศไม่อาจทัน” สมบูรณ์ด้วยรสความและสรุปสาระได้กระชับยิ่ง

1.4 การซ้ำคำซ้ำเสียง

การซ้ำคำ (คือใช้คำคำเดียวกัน) และการซ้ำเสียง (คือใช้เสียงเสียงเดียวกัน อาจจะเป็น
คำคำเดียวกัน หรือคนละคำกันก็ได้) จะช่วยย้ำเน้นในสิ่งที่กล่าวนั้น และยังช่วยเสริมให้บท
ประพันธ์นั้นไพเราะยิ่งขึ้น

บทเกี่ยวจอหลายบทมีการซ้ำคำ ซ้ำเสียง เช่น

✓ “สิ่งแวดล้อมย่อมมีทั้งดีชั่ว แต่ถ้าตัวเรารักในศักดิ์ศรี
รู้จักจัดตัดทั้งสิ่งราศี ถึงไม่มีปัญญามามากมาย
ยึดอาศัยใจเพียรหมั่นเรียนรู้ ขยันสู้จนสมอารมณ์หมาย
ถ้าเป็นหญิงพริ้งเพริศประเสริฐกาย ถ้าเป็นชายพริ้งเพริศประเสริฐคน “
(ฉิว ทิพย์วารี)

✓ “มีความรู้ช่วยเชิดชูให้รู้จัก งานจะผลิตเกิดผลพันกิดขวาง
เรียนแล้วรู้รู้แล้วเป็นเห็นทุกทาง รู้จักสร้างสรรค์ชาติเจริญ”
(ฉิ้น อรมุต)

✓ “ใครไม่เรียนรับรองได้ว่าไม่รู้ ใครไม่ดูรับรองได้ว่าไม่เห็น
ใครไม่ทำรับรองได้ว่าไม่เป็น มีวแต่เล่นความจัญไรไม่เห็นใครเจริญ”
(ฉิ้น อรมุต)

“ใครเล่าเรียนรับรองว่าต้องรู้ ใครหมั่นดูรับรองว่าต้องเห็น
ใครหมั่นทำรับรองว่าต้องเป็น จงบำเพ็ญศีลธรรมพระสัมมา
คำโบราณท่านว่าจะฝากของ เราจมองแลดูผู้รักษา
ฝากข้าวสารไว้กับไก่ให้พื้นกา ฝากธิดาไว้กับชายให้พื้นคน
ฝากไม้พินไว้กับไฟใส่ไว้มาก เอนเนื้อฝากเสือไว้คงไร่ผล
เอาปลาปิ้งฝากแมวให้แคล้วคน เอาอุบลไปฝากหงส์คงเสียการ”
(ฉิ้น อรมุต)

- “หลงอะไรในมนุษย์ที่สุดหลง
ถ้าหลงเมียลืมนั่นแน่ใจ
หลงสมบัติพิศฐานมีการปลื้ม
แย่งสมบัติฟ้องร้องต้องวุ่นวาย
หลงลัทธิลืมหาศาสตร์ศาสนา
หลงคิดขาดำหั้นสิ่งบันเทิงอน
หลงรูปทรงสาวสวยด้วยสงสัย
มักห่างไกลแม่พ่อก่อเกิดกาย
มักหลงลืมพี่น้องต้องเหงาหงาย
ถ้าหลงกายลืมนั่นแน่นอน
ลืมหุทธาวังนังคำสั่งสอน
ลืมห่วงวรทุกอย่างในทางดี
(แปลก มนตรี)
- “ทรายทุกกำน้ำทุกหยดอย่าลครา
แม้ใครกล้าล้ำสิทธิ์พิชิตมัน “
(ฉิว ทิพย์วารี)
- “พื้นแผ่นดินสิ้นสุดเพียงนี้แล้ว
อยู่ตรงนี้ผู้ตรงนี้มียอมใคร
คิดครึ่งแนวมหาสมุทรสุดกว้างใหญ่
ให้ธงไตรรงค์ก็อยู่คู่ชวาทอง”
(พ่วง มุขรารัตน์)
- “เหมือนลัถวงกงเกวียนหมุนเวียนหัน
ห้ามอาทิตย์ห้ามพระจันทร์ห้ามควันไฟ
จะห้ามคืนห้ามวันนั้นใจ
ห้ามไม่ได้อย่าห้ามความชรา
(ฉิ้น อรมุต)
- “สุขสิ่งอื่นหมิ่นแสนในแดนสุข
ขึ้นอะไรไปสิ้นในดินคอน
ไม่สนุกเหมือนแรกได้สายสมร
ไม่เหมือนนอนเรริงรักเลยสักคราว
ปลื้มสิ่งอื่นหมิ่นแสนแม่นจะปลื้ม
ก็ไม่ลืมหืมเหมือนได้อยู่กับคู่สาว
เพลินอะไรไปสิ้นแดนดินดาว
สาวนั่งล่อต่อบาวเพลินจริงจริง”
(ฉิ้น อรมุต)

2. การใช้สำนวนโวหาร

การใช้สำนวนโวหารเป็นการใช้ภาษาที่สูงขึ้น เพราะต้องใช้ภาษาอย่างมีชั้นเชิง และ
ต้องใช้ความรู้โดยเฉพาะความรู้ในเชิงเปรียบเทียบเพิ่มขึ้น การใช้สำนวนโวหารจึงแสดงถึงภูมิ
ปัญญาของผู้ที่ใช้ได้เป็นอย่างดี

การใช้สำนวนโวหารที่ปรากฏในบทกวีของท้าวทองกีบม้ามีการใช้อุปมา อุปลักษณ์ และอติพจน์ ซึ่งจำแนกได้ดังนี้

2.1 การใช้อุปมา

อุปมา คือ การเปรียบเทียบโดยตรง คือ การเปรียบของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยมีคำเปรียบแสดงไว้อย่างชัดเจน เช่น เปรียบ เหมือน คล้าย ประดุจ ฯลฯ ที่ปรากฏในบทกวีของท้าวทองกีบม้า เช่น

“คารารายคล้ายเทพเลขาเขียน	วทวนเวียนกนกกลายมากหลายสีบ” (ประทุม เสียงชาย)
“โลกหมุนเวียนเปลี่ยนจักรราศี เหมือนธาราลงมหาสมุทรโท	ไม่มีที่สิ้นสุดถึงจุดไหน กระแสน้ำไหลลงเวียนนวงวน” (กั้น ทองหล่อ)
“รายระรินกลั่นบุปผาสะดาหมัน	เหมือนกลั่นจันทน์เจือประโลมแม่โฉมฉาย” (ฉิ้น อรมุด)
“แสงไสวไฟสว่างท่ามกลางคืน ดูพรายแพรวแวววาวพราระยับ	สะท้อนทับกับพื้นน้ำลำคลอง ประดุจกับเง็กแก้วผุดแผ้วผ่อง” (ฉิว ทิพย์อารี)
“เมื่อสาวน้อยลอยหน้าทำตาหวาน ไม่เสียวชานหาญจันทน์นึ่ง	ใจบัวชานแต่ละทีเหมือนผีสิง จริงไม่จริงคงจะรู้อยู่ทุกคน” (ฉิ้น อรมุด)
“หอมดอกไม้ชายควนให้ชวนชื่น กลั่นดกได้คล้ายกับกลั่นประทีปชะโลม	ระรวยรินรินเหมือนกลั่นโคม กลั่นเทราทรามเหมือนบุปผาสุมาลี” (ฉิ้น อรมุด)
“พี่เร่ร้อนจรจัดมาพลัดพลาย	เหมือนนกไร้รวงรังช่างกระไร” (ฉิ้น อรมุด)

- “พเนจรอ่อนเร่เหมือนเรไร
 ชับกล่อมไพรพนมเนินให้เพลินฟัง”
 (ฉันทน์ อรมุต)
- ✓ “สตรีงามยามสาวพรามเสน่ห์
 แม่หลงรักมักง่ายผู้ชายพา
 อย่าหลงเล่ห์ลมรักให้นักหนา
 เหมือนสาริกาหลงคอนต้องนอนไพร”
 (ฉันทน์ อรมุต)
- “เหมือนต่อเรือเหลือต่ำกว่าลำธาร
 จะกันครก้างน้ำเข้าตำรา
 (ฉันทน์ อรมุต)
- ✓ “เป็นเพชรงามล้ำค่าเมื่อราตรี
 ใครจะตีวงทองสนองนวล”
 (ฉันทน์ อรมุต)
- “เราสีเหมือนหิ้งห้อยพลอยราตรี
 คิดให้คิดแล้วไม่ทราบว่าเป็นบุญ”
 (ฉันทน์ อรมุต)
- “ถ้าเหลวไหลใจหาญร่านสาวท
 ปลิวไปตกอกอับรับแต่อายุ
 ดังว่าขาดลอยหนไปพ้นสาย
 เป็นว่าร้ายลมนึกจนปีกเปิง
 (ฉันทน์ อรมุต)
- “การเล่นหนังยังยากเหลือเหนือจะหนัก
 เหมือนบักพักตรับูกพงผ้าคงหนาม”
 (แปลก มนตรี)

2.2 การใช้อุปลักษณ์

อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบโดยอ้อม คือ การเปรียบเทียบที่ไม่มีคำบ่งการเปรียบเทียบให้เห็น จึงเป็นการเปรียบเทียบที่สูงขึ้นกว่าอุปมา ที่ปรากฏในบทเกี่ยวขอ เช่น

- “ดอกศรรักปักจิตผนิกทรวง
 เสียคายดวงดอกฟ้าพงางอน”
 (ฉันทน์ อรมุต)
- “เนื้อนกน้อยไหนจะเจือเต็มเนื้อกษ
 กำลังมคหรือจะบังกำลังสาร”
 (ฉันทน์ อรมุต)

- “กษัตริย์ใช้ใบปทุมปก
เกิดเปลื้องกายตาย ไปก็หัวเปล่า
หรือเงินครกยกขึ้นบนภูเขา
แม่แต่เงาเราตายก็หายตาม”
(กัน ทองหล่อ)
- “แต่บางคนหล่นกันเพียงชั้นแรก
ไปไม่รอดจอรอบปีก่อพวย
ด้วยโรคแทรกชำระสำระสาย
น่าเสียดายด้อยคั่นตกบันได”
(ฉิว ทิพย์วารี)
- “สามตุลราสียังมีกลับ
อาทิษฐ์ลับเที่ยงเย็นเช้าเห็นพลัน
ฟ้าพายฝนอยู่ยังรู้ผัน
ความรักฉันคับสลายไม่คายคืน”
(ฉิน อรมุต)
- ✓ “อย่าชิงหนาวก่อนฝนคนจะลือ
แล้วจะซื้อความสาวจากพระเจ้าองค์ใด”
(ฉิน อรมุต)
- “ถ้าหัวอยู่คู่เคียงเรียงภริมย์
อุ่นกว่าห่มผ้าทิพย์สักสิบผืน”
(ฉิน อรมุต)
- ✓ “เกิดเป็นสาวคราวหนึ่งฟังสงวน
เคยแตกหนามตามต้นจนลงดิน
ถนอมนวลศักดิ์ศรีให้มีศิลป์
แดนไม้สิ้นพยายามยังตามคอม”
(ฉิน อรมุต)
- “พวกขี้ยาเหมือนผีปอบชอบกินฟรี
คนเช่นนี้น่าซังนักหนักแผ่นดิน”
(พวง บุษรารัตน์)
- “เรื่องเขาเรียนเราไม่รู้ยกขึ้นเล่า
เอามะพร้าวขายสวนสมภารหรือ”
(ฉิน อรมุต)
- “เหมือนต่อเรือเหลือน้ำเกินลำธาร
ต้องขึ้นคานค้างเกินเนิ่นนานวัน”
(ฉิน อรมุต)

2.3 การใช้ข้อติพจน์

อติพจน์ คือ การกล่าวเกินจริง เป็นการกล่าวเพื่อมุ่งผลทางอารมณ์มากกว่าข้อเท็จจริงที่ปรากฏในบทเกี่ยวข้องมีมาก เช่น

- “หนังสือศิลปะชั้นของถิ่นใต้
มาช่วยกันปั่นฟืนฟูนุรักษ์
รักษาไว้ให้ธารงจระต๋นหัก
เอกลักษณ์ได้คงอยู่คู่ฟ้าดิน”
(พ่วง บุชรรัตน์)
- “ยึดหลักธรรมแล้วนำปฏิบัติ
เทิดสามสถาบันเป็นอันดับ
บทบัญญัติศาสนีย์มีพร้อมสรรพ
ชั่วกาลปกปักรักษาอยู่คู่ฟ้าดิน”
(พ่วง บุชรรัตน์)
- “เป็นดอกฟ้าแล้วอย่าโรยลงโปรยปราย
จะหอมได้ชั่วหลักู่ฟ้างาม
(ฉิ้น อรมต)
- “เรื่องที่ชั่วให้หายลงใต้แผ่นดิน
ให้ศิลปินรู้ซึ่งถึงอินทร์พรหม”
(แปลก มนตรี)
- “ถูกบางบทจดจำคำผู้เฒ่า
หนังเราเด่นเป็นเรื่องเบื้องโบราณ
เขามักเล่าเรื่องเล่นกับเหลนหลาน
เป็นนิทานสกลิตติแผ่นดิน”
(ฉิ้น อรมต)
- “ไม่ต้องกลัวตัวตายให้ลายคิด
ชั่วถูกหลานจะได้คิดว่าเราเกิดกายมา
ทำตัวอย่างสร้างประวัติเป็นบรรทัดฐาน
จารึกไว้ให้แน่นกับแผ่นดินคอน
เหมือนลิจิตไว้กับแท่นที่แผ่นดิน
เหมือนพญาศรีเศวตเศศกฤษุช
เพื่อถูกหลานภายหลังสิ้นสังขรณ์
นามกรก้องหล้าชั่วฟ้าดิน”
(ฉิ้น อรมต)
- “ศึกก่าัดสังจัดเวียงแห่ยาสงฆ
จะต่อเรื่องตามลำดับขั้บประโคน
สว่างจาแจ่มแจ้งด้วยแสงไสม
กล่อมประโลมโลกหล้าในราตรี”
(ฉิ้น อรมต)

“เหมือนภูมรินบินหาสร้อยสาโรช
ถึงคอกไม้เทพท้าวในดาวคิงส์
ถึงร้อยโยชน์แย้มกลิ่นก็บินถึง
ไม่พินซึ่งพวกหมู่แมลงภูค่อม”
(ฉันทน์ อรมุต)

“สัตว์สี่เท้าหรือจะก้าวขึ้นเมืองฟ้า
ถึงม้วยสิ้นดินคืบทั้งกับปีกัลป์
วาสนาไกลลับกับสวรรค์
ก็พระจันทร์ไม่มาให้กระต่ายเซย”
(ฉันทน์ อรมุต)

2.4 การใช้สัญลักษณ์

สัญลักษณ์ คือ “สิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งกำหนดคุณสมบัติให้หมายถึงอีกสิ่งหนึ่ง” สัญลักษณ์จะ
ช่วยเสริมความเข้าใจในสิ่งที่กล่าวนั้นให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ในบทเกี่ยวจอบหนึ่งตะลุงมีการใช้สัญลักษณ์ ซึ่งช่วยเสริมความเข้าใจในสิ่งที่กล่าวนั้น
ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น สัญลักษณ์ที่นิยมใช้จำแนกได้ดังนี้

2.4.1 โคลนตมใช้แทนความช้า ความเลว บาป ความมีราคะ หงส์ สระบัว ใช้แทนคนดี
ความสะอาด บริสุทธิ์ เช่น

“ชาติบัณฑิตต้องคิดคึกนี้ความช้า
ไม่พาตัวกระโจนลงโคลนตม”
(แปลก มนตรี)

“ไม่หลงตนหล่นลงตมด้วยมมฉาย
ทำทานวางสร้างบุญไว้ได้กำไร”
(ฉั่ว ทิพย์วารีย์)

“สัญชาติ หงส์ย่อมลงเล่นสระบัว
ไม่พาตัวตกโจนลงโคลนตม”
(แปลก มนตรี)

2.4.2 ดอกไม้ใช้แทนผู้หญิง ดอกไม้บานแทนผู้หญิงสาว แมลง แทนผู้ชาย เช่น

“นึกถึงคู่ที่อยู่บนถนนอมแนบ
ดอกไม้ที่อยู่ที่ไกลแดนใต้ค่อม
ไม่ได้นอนอ่อนแอบนแนบถนนอม
ก็หมองมอมรดคอยชะน้อยเมียง”
(แปลก มนตรี)

“หญิงไม่สาวบวรอ่าหมายทำลายน้อง รอไว้ก่อนสักสองปีพอสาวมีรสหวาน
รักดอกไม้ ก็ต้องรอให้พอบาน แล้วได้ผ่านเข้าสู่ประตูวิหาห์”
(ฉันทน์ อรมุต)

2.4.3 นกขมิ้น ใช้แทนคนที่ระเห่ร่อน คนรักที่อยู่ห่างไกล เช่น

“ไหนหนาวเหน็บเจ็บจิตติ ดแล้วกลุ่ม ในทรวงสุภกามเกินต้องเม็นหมอน
สุดอดสู้อยู่หลังแสนสังวร ว่านกขมิ้นเหลืองอ่อนไปนอนอื่น”
(แปลก มนตรี)

2.4.4 ตะกั่ว ใช้แทนสิ่งเลว แก้ว ทอง มณี ใช้แทนสิ่งมีค่า เช่น

“แต่ธรรมดามณีสีแพรวพราว ถึงร้าวรายก็ไม่เห็นเป็นตะกั่ว”
(แปลก มนตรี)

“หนึ่งคารางนิ้วให้ใครไม่ได้แล้ว แผ่นดินแก้วแหลมทองอย่าปองหวัง”
(ฉวี ทิพย์วารี)

2.4.5 เหว เปลวเพลิง ใช้แทนความชั่ว ความเลว ความหายนะ เช่น

“ไร้ศีลธรรมนำใจจุดไฟเปลว เหมือนตกเหวห้วงโมหาจะร่นวาย”
(แปลก มนตรี)

“กบบัณฑิตคิดคบพบเหตุผล ไม่พาดนให้หลงไปลงเหว
เมื่อคบพาลพาลพาไปหาเลว ไม่พินเปลวเพลิงกล้ำมหากัณฑ์”
(แปลก มนตรี)

2.4.6 มัจจุมาร ใช้แทนความตาย เช่น

“กำลังพลหรือจะพันกำลังพาล มัจจุมารไม่เคยเว้นชีวิตใคร”
(ฉันทน์ อรมุต)

